

Marta Ćmikiewicz*

Realizacja prawa do prywatności w rozumieniu poszanowania życia rodzinnego i wykonywania opieki rodzicielskiej w warunkach ubóstwa. Uwagi na gruncie wybranych norm prawa międzynarodowego publicznego i Europejskiej konwencji praw człowieka

Implementation of the right to privacy in the context of respect for family life and the exercise of parental care in conditions of poverty under selected norms of public international law and the European Convention on Human Rights

Abstract. Interference in family life is a particular form of threat to poor families, especially when the only impetus for state action in the form of an interference in the right to privacy is the poor material situation of the family. The article reflects on the possible threats to the realisation of family life within the framework of the right to privacy established under public international law, in particular the International Covenant on Civil and Political Rights, the Convention on the Rights of the Child and the European Convention on Human Rights (ECHR). In the view of the Human Rights Committee, the family should be oriented towards enabling the child to remain in the care of his or her parents or to return to their care or to other family members. The Committee on the Rights of the Child points out that the implementation of the right to privacy prohibits the recognition of material poverty as a basis and justification for taking a child out of parental care and into foster care. The European Court of Human Rights case law presented in the article confirms that children from poor families are at risk of being taken away from their parents and placed in foster care due to the financial status of the family, which may constitute a violation of the Article 8 of the ECHR. The fact that state authorities wrongly equate the lack of sufficient resources to support the family

* University of Wrocław, Poland | Uniwersytet Wrocławski, Polska, <https://orcid.org/0000-0001-6996-3188>, e-mail: marta.a.cmi@gmail.com.

with child neglect poses a threat to the family life of poor individuals. Victims of violations of family bonds through harm to the private lives of family members should be protected under the human rights system. The following analysis makes it possible to identify the relevant problems from the point of view of the impoverished person or/and family, such as the questioning of parental capacity as a consequence of the erroneous equation of poverty with child neglect, or the withdrawal of the right to material assistance, all of which affect the realisation of family life, and further enables the identification of legal remedies for protection.

Keywords: right to privacy – right to respect for private and family life – family life – rights of the child – parental care

Wprowadzenie

Więź rodzinna rozumiana jest jako cenna wartość ludzkiego życia, łącząca się ze szczególnym stosunkiem emocjonalnym i psychicznym osób żyjących w rodzinie względem siebie¹. W konsekwencji naruszenie tej więzi poprzez godzenie w życie prywatne członków rodziny, m.in. poprzez odebranie opiekunom prawa do opieki nad dziećmi, ograniczenia kontaktów z nimi, powinno być prawnie zakazane, a ofiary naruszeń objęte ochroną w ramach systemu praw człowieka. Ingerencja w życie rodzinne i mir domowy stanowi szczególną formę zagrożenia dla rodzin doświadczających ubóstwa, szczególnie w sytuacji, gdy jedynym bodźcem do podjęcia przez państwo powyższych działań jest zła sytuacja materialna jej członków. Okoliczność błędnego utożsamiania przez organy państwowe braku wystarczających środków do utrzymania rodziny z zaniedbaniem dziecka stanowi zagrożenie dla życia rodzinnego jednostki doświadczającej ubóstwa.

Celem niniejszego artykułu jest podjęcie refleksji na temat możliwych zagrożeń dla życia rodzinnego realizowanego w ramach prawa do prywatności ustanowionego na mocy traktatów prawa międzynarodowego publicznego i Europejskiej konwencji praw człowieka² (EKPCz), a także nakreślenie sytuacji, w których – w świetle orzecznictwa – ingerencja w prawo rodzinne i wykonywanie opieki rodzicielskiej było uznane za niedopuszczalne. Przeprowadzona analiza

¹ G. Tylec, *Zadośćuczynienie za naruszenie dobra osobistego w postaci więzi rodzinnej. Uwagi na tle orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka oraz orzecznictwa sądów polskich*, „Przegląd Sądowy” 2018, nr 3, s. 7–22, LEX/el.

² Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 XI 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz.U. 1993 Nr 61, poz. 284 ze zm.).

pozwole wyodrębnić istotne problemy z punktu widzenia osoby lub rodziny znajdującej się w kryzysie ubóstwa, takie jak: kwestionowanie możliwości rodzicielskich, błędne utożsamianie ubóstwa z zaniedbywaniem dziecka czy odebranie prawa do pomocy materialnej, które to zdarzenia wpływają na realizację życia rodzinnego, aby następnie wskazać środki prawne służące ochronie. Zbyt daleko idąca ingerencja organów państwa w życie prywatne osób doświadczających ubóstwa jest przyczyną naruszeń prawa do prywatności tych osób. Taką działalność należałoby zbadać pod kątem spełnienia przesłanek bezprawności i arbitralności. Specjalny Sprawozdawca ds. Skrajnego Ubóstwa i Praw Człowieka w dokumencie *Ostateczna wersja Wytycznych w Sprawie Skrajnego Ubóstwa i Praw Człowieka*³ wskazała, w jaki sposób prawo do prywatności może być naruszane w przypadku osób ubogich. Osoby żyjące w ubóstwie są bardziej narażone na ataki na ich prywatność i dobre imię ze strony podmiotów państwowych i niepaństwowych. Przyczynami tych ataków mogą być: przeludnienie w mieszkaniach, zbyt daleko idąca ingerencja organów wymiaru sprawiedliwości lub służb socjalnych. Dzieci z rodzin żyjących w ubóstwie mogą być bardziej zagrożone możliwością odebrania ich rodzinom i umieszczenia w instytucjach pomocy społecznej⁴. W ramach środków proponowanych przez Sprawozdawcę państwa powinny zapewnić, że ubóstwo finansowe i materialne nie będą jedyną przyczyną pozbawienia rodziców prawa do opieki nad dzieckiem lub jedyną przeszkodą uniemożliwiającą jego połączenie z rodziną⁵. Założeniem niniejszego artykułu jest również przedstawienie, jakie są możliwości zapewnienia jednostce ochrony przez wspomniane źródła prawa przed naruszeniami prawa do prywatności w sytuacjach, w jakich znaleźć może się osoba zmagająca się z kryzysem ubóstwa.

³ 27 IX 2012 r. Rada Praw Człowieka ONZ jednogłośnie przyjęła Wytyczne w Sprawie Skrajnego Ubóstwa i Praw Człowieka, które zostały oparte na międzynarodowych normach i standardach dotyczących praw człowieka. Tym samym, po raz pierwszy w historii opracowano dokument przedstawiający globalną politykę odnośnie do praw człowieka przysługujących ludziom żyjącym w ubóstwie. Organizacja Narodów Zjednoczonych Rada Praw Człowieka, *Ostateczna wersja Wytycznych w Sprawie Skrajnego Ubóstwa i Praw Człowieka*, przedłożonych przez Specjalnego Sprawozdawcę ds. Skrajnego Ubóstwa i Praw Człowieka, Magdaleny Sepúlveda Carmona, 27 IX 2012 r., A/HRC/21/39, https://www.unic.un.org.pl/human_rights/skrajne_ubostwo.php (dostęp: 29 VI 2023).

⁴ Ibidem.

⁵ Ibidem.

1. Ochrona życia rodzinnego w ramach prawa do prywatności na gruncie prawa międzynarodowego publicznego

Na gruncie prawa międzynarodowego publicznego prawo do prywatności zostało uregulowane w art. 12 Powszechnej deklaracji praw człowieka (PDPCz)⁶ oraz w art. 17 Międzynarodowego paktu praw obywatelskich i politycznych (MPPOiP, Pakt)⁷. Art. 17 MPPOiP jest wszechstronnym przepisem, zdolnym do reagowania na szeroką gamę bezprawnych lub arbitralnych naruszeń prywatności, domu, rodziny oraz ataków na reputację, w tym wiele przypadków, które nie mogły być przewidziane przez jego projektodawców⁸. Prywatność pociąga za sobą istnienie ludzkiej integralności psychicznej i fizycznej, życia zgodnie ze swoim sumieniem, bez kontroli ze strony podmiotów państwowych i niepaństwowych, a także możliwość osobistego rozwoju⁹. W wyniku poprawki zgłoszonej przez Indie zdecydowano objąć zakresem regulacji prawa do prywatności również rodzinę¹⁰. Decyzje związane z założeniem rodziny stanowią jeden z najbardziej doniosłych przejawów samorealizacji człowieka, w związku z czym jednostka powinna być objęta ochroną prawną przed naruszeniem takiej więzi wskutek interwencji. Cel uregulowania zawartego w art. 17 MPPOiP wymaga, aby termin ten był interpretowany na tyle szeroko, aby obejmował wszystkie osoby tworzące rodzinę w rozumieniu przyjętym przez dane państwo-stronę¹¹. Komitet przyjmuje znaczenie przyjęte na mocy art. 23 MPPOiP, odnosząc się nie tylko do domu rodzinnego podczas trwania

⁶ Organizacja Narodów Zjednoczonych Zgromadzenie Ogólne, Powszechna deklaracja praw człowieka, 10 XII 1948 r., rezolucja 217 A (III), <https://www.refworld.org/docid/3ae6b3712c.html> (dostęp: 14 IX 2023).

⁷ Międzynarodowy pakt praw obywatelskich i politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 XII 1966 r. (Dz.U. 1977 Nr 38, poz. 167).

⁸ P.M. Taylor, *Article 17: Privacy, Home, Correspondence; Honour and Reputation*, w: idem, *In A Commentary on the International Covenant on Civil and Political Rights: The UN Human Rights Committee's Monitoring of ICCPR Rights*, Cambridge 2020, s. 458–498.

⁹ Ibidem.

¹⁰ A. Gliszczyńska-Grabias, K. Sękowska-Kozłowska, *Art. 17, w: Międzynarodowy pakt praw obywatelskich i politycznych. Komentarz*, pod red. R. Wieruszewskiego, Warszawa 2012, LEX/el.

¹¹ Organizacja Narodów Zjednoczonych Komitet Praw Człowieka, CCPR General Comment No. 16: Article 17 (Right to Privacy), The Right to Respect of Privacy, Family, Home and Correspondence, and Protection of Honour and Reputation [Komentarz ogólny nr 16 do art. 17 (Prawo do prywatności) Prawo do poszanowania prywatności, rodziny, domu i korespondencji oraz ochrony czci i dobrego imienia], 8 IV 1988, <https://www.refworld.org/docid/453883f922.html> (dostęp: 6 III 2023).

małżeństwa lub konkubinatu, lecz także do ogólnych relacji między rodzicami a dzieckiem¹².

W Komentarzu ogólnym nr 16 do art. 17 Paktu¹³ Komitet Praw Człowieka wskazuje, że w ramach pozytywnego obowiązku państwo jest zobowiązane stworzyć ramy ochrony prywatności jednostki przed ingerencją władz publicznych oraz podmiotów prywatnych, polegające na podjęciu odpowiednich działań o charakterze legislacyjnym oraz zapewnieniu możliwości efektywnego korzystania z tego prawa¹⁴. Ochrona prawa do prywatności nie jest nieograniczona, jednak ingerencja w prawo nie może być „arbitralna lub bezprawna”¹⁵. Termin „bezprawny” oznacza, że żadna ingerencja nie może mieć miejsca poza przypadkami przewidzianymi przez prawo krajowe, które musi być zgodne z postanowieniami, celami i założeniami Paktu¹⁶. Przepis nakłada na państwo zobowiązanie, aby władze państwowe tworzyły ramy ochrony autonomii jednostki przed ingerencją władz publicznych i podmiotów prywatnych¹⁷. Art. 17 ust. 2 reguluje kwestie „ochrony prawnej” przed ingerencją w prywatność, rodzinę oraz dom, poprzez zapewnienie efektywnych, jasnych i jednoznacznych zabezpieczeń prawnych. Natomiast wprowadzenie pojęcia „arbitralności” ma zagwarantować, że nawet ingerencja przewidziana przez prawo musi być zgodna z postanowieniami, celami, założeniami Paktu i racjonalna w danych okolicznościach¹⁸. Działanie przedstawicieli władzy jest arbitralne, kiedy nadużywają oni dyskrecjonalnej władzy przyznanej im przez prawo lub manipulują procedurami prawnymi¹⁹. Wymóg racjonalności działania został doprecyzowany w sprawie *Toonen v. Australia*²⁰, poprzez wskazanie „że każda

¹² P.M. Taylor, *Article 17...*

¹³ Organizacja Narodów Zjednoczonych Komitet Praw Człowieka, CCPR General Comment No. 16...

¹⁴ A. Gliszczyńska-Grabias, K. Sękowska-Kozłowska, *Art. 17...*

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Van Hulst v. Holandia*, komunikat Komitetu Praw Człowieka nr 903/2000, CC-PR/C/82/D/903/1999, 1 XI 2004, pkt [7.4]–[7.5]. W sprawie wyjaśniono, że ingerencja nie jest „bezprawna” w rozumieniu art. 17 ust. 1, „jeżeli jest zgodna z odpowiednim prawem krajowym, zgodnie z wykładnią sądów krajowych”.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ Organizacja Narodów Zjednoczonych Komitet Praw Człowieka, CCPR General Comment No. 16...

¹⁹ A. Gliszczyńska-Grabias, K. Sękowska-Kozłowska, *Art. 17...*

²⁰ *Toonen v. Australia*, komunikat Komitetu Praw Człowieka nr 488/1992, 31 III 1994, pkt [8.3]–[8.6].

ingerencja w prywatność musi być proporcjonalna do zamierzonego celu i konieczna w okolicznościach danej sprawy²¹.

Przepis art. 17 MPPOiP nakłada zatem na władze państwowe i podmioty niepaństwowe obowiązek powstrzymania się od dokonywania arbitralnych lub bezprawnych ingerencji i ataków na sferę objętą ochroną prawa do prywatności oraz wymaga od państw-stron zindywidualizowanej oceny wpływu każdego proponowanego środka na sytuację prywatną i rodzinną jednostki pod kątem jego proporcjonalności. W decyzji wydanej na podstawie art. 17 w sprawie *Canepa v. Kanada*²² Komitet wyjaśnił, że „arbitralność rozciąga się na racjonalność ingerencji [...] oraz jej zgodność z celami i założeniami Paktu”, wskazując również, że może dojść do arbitralnej ingerencji poprzez oddzielenie osoby deportowanej od jej rodziny, jeżeli skutkowałoby to naruszeniem więzów rodzinnych i życia prywatnego jednostki, a konsekwencje byłyby nieproporcjonalne do celów wydalenia²³. W przypadku badania arbitralności działań podjętych wobec jednostki Komitet sprawdza, czy zostały one podjęte zgodnie z obowiązującym prawem wewnętrznym²⁴. W sprawie *Nystrom v. Australia*²⁵ wpływ deportacji na skarżącego i jego rodzinę przeważał nad obawami władz Australii wynikającymi z faktu popełniania przez niego przestępstw na terenie państwa. Komitet wziął pod uwagę bliskie relacje skarżącego z matką i siostrą w Australii oraz wpływ całkowitego zerwania więzi rodzinnych spowodowanych jego możliwą deportacją – rodzina nie miała środków na podróż do Szwecji, a nadto brak bliskiej rodziny w Szwecji. Zdaniem Komitetu decyzja o deportacji miała dla skarżącego nieodwracalne konsekwencje i była nieproporcjonalna do celu, jakim jest zapobieganie popełnianiu kolejnych przestępstw²⁶.

Przenosząc powyższe ustalenia w zakresie interpretacji i stosowania art. 17 Paktu na problem wykonywania opieki rodzicielskiej rodzin

²¹ P.M. Taylor, *Article 17...*, s. 463.

²² *Canepa v. Kanada*, komunikat Komitetu Praw Człowieka nr 558/1993, 3 IV 1997, pkt [11.4].

²³ Ingerencja w rodzinę czasem przybiera formę deportacji jej członka. P.M. Taylor, op. cit.

²⁴ A. Gliszczyńska-Grabias, K. Sękowska-Kozłowska, *Art. 17...*

²⁵ *Nystrom v. Australia*, komunikat Komitetu Praw Człowieka nr 1557/2007, 18 VII 2011, pkt [7.9]–[7.10], [7.12].

²⁶ Skarżący mieszkał w Australii przez całe życie i miał stałą wzię. Gdy miał 29 lat, jego wiza została anulowana ze względu na jego wysoką karalność, a on sam został deportowany do Szwecji, gdzie się urodził. Komitet stwierdził w tym przypadku naruszenie art. 17 i art. 23(1) MPPOiP.

doświadczających ubóstwa, należy wskazać, że istotne aspekty naruszeń prawa do poszanowania życia rodzinnego, wypracowane przez Komitet Praw Człowieka, dotyczą przykładowo odebrania rodzicom prawa do opieki nad dziećmi czy ograniczenia kontaktów. Co istotne, na państwach-stronach Paktu ciąży obowiązek zagwarantowania prawa do utrzymywania kontaktów pomiędzy rodzicami a dziećmi w przypadku rozpadu rodziny. Ingerencja w życie rodzinne i mir domowy, skutkująca naruszeniem więzi rodzinnej poprzez odebranie lub ograniczenie kontaktów z dzieckiem, stanowi szczególną formę zagrożenia dla rodzin ubogich, w sytuacji kiedy jedyną przesłanką działań podejmowanych przez państwo jest sytuacja finansowa rodziny, mylona często z zaniebdaniem²⁷. Zdaniem Komitetu prawo do realizowania życia rodzinnego w ramach prawa do prywatności musi być chronione przed wszelkimi tego rodzaju ingerencjami i atakami, niezależnie od tego, czy pochodzą one od władz państwowych czy od osób fizycznych lub prawnych²⁸. W celu ustalenia, czy doszło do naruszenia postanowień Paktu, należy zbadać, czy miała miejsce bezprawna lub arbitralna ingerencja w rozumieniu wskazanym powyżej, tj. czy państwo, decydując się na odebranie dziecka spod opieki rodzicielskiej, działa na podstawie prawa krajowego, z tym zastrzeżeniem, że przepisy wewnętrzne muszą być zgodne z postanowieniami, celami i zasadami Paktu. Art. 17 MPPOiP wymaga skutecznej ochrony prawa rodzica do regularnych kontaktów z małoletnimi dziećmi. Jednakże mogą istnieć wyjątkowe okoliczności, w których odmowa kontaktu jest w interesie dziecka i jako taka nie może być uznana za niezgodną z prawem lub arbitralną. W sprawach dotyczących pieczy nad dzieckiem i kontaktów z dzieckiem odpowiednie kryteria oceny, czy konkretna ingerencja w życie rodzinne może być obiektywnie uzasadniona, z jednej strony muszą być rozpatrywane w świetle rzeczywistego prawa rodzica i dziecka do utrzymywania osobistych relacji i regularnych kontaktów ze sobą, a z drugiej – w najlepszym interesie dziecka²⁹. W sprawie *Tcholatch v. Kanada*³⁰ Komitet wskazał, że „[o]debranie dziecka spod opieki rodzica lub rodziców stanowi ingerencję w życie rodzinne rodziców i dziecka. Powstaje zatem pytanie, czy taka ingerencja była

²⁷ A. Gliszczyńska-Grabias, K. Sękowska-Kozłowska, *Art. 17...*

²⁸ Organizacja Narodów Zjednoczonych Komitet Praw Człowieka, CCPR General Comment No. 16...

²⁹ P.M. Taylor, *Article 17...*, s. 484–485.

³⁰ Ms. *Natalya Tcholatch v. Kanada*, komunikat Komitetu Praw Człowieka nr 1052/2002, 20 III 2007.

arbitralna lub bezprawna i niezgodna z art. 17 Paktu. Komitet stwierdza, że w sprawach dotyczących opieki nad dzieckiem i kontaktów z nim, kryteria właściwe dla oceny, czy dana ingerencja w życie rodziny może być obiektywnie uzasadniona, powinny być rozważane z jednej strony przez pryzmat efektywnego prawa rodzica i dziecka do utrzymywania osobistych relacji i regularnego kontaktu, a z drugiej strony przez pryzmat najwyższego dobra dziecka³¹. Oznacza to, że ewentualna ocena legalności decyzji o odebraniu dziecka spod opieki rodzicielskiej powinna być dokonywana z perspektywy najwyższego dobra dziecka oraz realizacji zasady przyrodzonej godności człowieka. We wszystkich decyzjach dotyczących dziecka należy przede wszystkim brać pod uwagę jego najlepszy interes³². Zatem gdy rodzice są w stanie prawidłowo i wystarczająco spełniać swoje obowiązki względem dzieci, mimo złej sytuacji materialnej rodziny, a dobro dziecka nie jest zagrożone, brak jest podstaw do uznania, że decyzja o odebraniu dziecka spod opieki rodzicielskiej została wydana w granicach prawa³³. Należy wskazać, że przepis art. 17 MPPOiP wchodzi w interakcję z innymi prawami wynikającymi z Paktu, w szczególności z art. 23, który zobowiązuje państwo do realizacji prawa do ochrony rodziny³⁴. Zakres normatywny art. 23 ust. 1 koresponduje z postanowieniami art. 17, jednakże art. 23 ust. 1 nakłada na państwa zobowiązania do działania, ponieważ rodzina „ma prawo do ochrony ze strony społeczeństwa oraz państwa”³⁵. Art. 23 MPPOiP również chroni jednostkę rodzinną przed dezintegracją³⁶.

³¹ A. Gliszczyńska-Grabias, K. Sękowska-Kozłowska, *Art. 17...*

³² Skarżąca, która miała być deportowana, stanęła przed wyborem pozostawienia swojego 7-letniego syna w Kanadzie lub narażenia go w Nigerii na brak leczenia, którego potrzebował z powodu różnych schorzeń, oraz wsparcia edukacyjnego. *D.T. v. Kanada*, komunikat Komitetu Praw Człowieka nr 2081/2011, 15 VII 2016, pkt [7.10].

³³ W sprawie *Buckle v. Nowa Zelandia* (komunikat Komitetu Praw Człowieka nr 858/1999, 25 X 2000, pkt [5.3], [9.1]) Komitet potwierdził stanowisko państwa, że sytuacja rodzinna skarżącej była na bieżąco monitorowana i że skarżąca miała możliwość zachowania dostępu do swoich dzieci; jej dzieci zostały odebrane, pod pełną kontrolą sądowną, z powodu niezdolności skarżącej do odpowiedniej opieki nad nimi. Komitet uznał zatem, że pozbawienie skarżącej prawa do opieki nad jej sześciorciem dzieci nie było arbitralne. P.M. Taylor, *Article 17...*, s. 486.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ A. Gliszczyńska-Grabias, K. Sękowska-Kozłowska, *Art. 23*, w: *Międzynarodowy pakt praw...*

³⁶ Agenda na rzecz Zrównoważonego Rozwoju 2030 wskazała na potencjał rodzin w zakresie przyczyniania się do eliminacji ubóstwa i tworzenia sprawiedliwych, integryjnych i bezpiecznych społeczeństw. Agenda podkreśliła rolę rodzin jako podmiotów rozwoju i wyraźnie zobowiązała państwa do zapewnienia dzieciom i młodzieży

Separacja rodziny często prowadzi do roszczeń na podstawie art. 17 i art. 23 Paktu jednocześnie. Pakt nie zawiera szczegółowych wskazań, w jaki sposób państwa są zobowiązane realizować prawo rodziny do ochrony. W praktyce obowiązek ten jest realizowany w drodze działalności różnego typu instytucji pomocy społecznej oraz wyraża się poprzez tworzenie przez państwo rozmaitych instrumentów pomocy finansowej, takich jak zasiłki czy ulgi podatkowe³⁷.

W kontekście powyższych ustaleń, należy podkreślić, że Pakt nie daje podstaw prawnych do odebrania dziecka spod opieki rodzicielskiej, przyjęcia dziecka pod opiekę alternatywną lub uniemożliwienia reintegracji społecznej dziecka jedynie na podstawie oceny sytuacji materialnej rodziny. Decyzja o oddzieleniu dziecka od rodzica powinna być ostatecznością – państwo najpierw wspiera rodzinę, a przejmuje jej obowiązki dopiero wtedy, gdy rodzice ich nie realizują w należyty sposób. Powyższe zasady potwierdza rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ z 18 grudnia 2009 r. Wytyczne dotyczące alternatywnej opieki nad dziećmi³⁸, która wskazuje, że ubóstwo finansowe i warunki, które można bezpośrednio i jednoznacznie przypisać takiemu ubóstwu, nie mogą być jedynym uzasadnieniem odebrania dziecka spod opieki rodzicielskiej, ale powinny być postrzegane jako sygnał do udzielenia rodzinie odpowiedniego wsparcia. Państwa zobowiązane są prowadzić politykę, która zapewnia pomoc rodzinom w wypełnianiu ich obowiązków wobec dziecka oraz promować prawo dziecka do posiadania relacji z obojgiem rodziców³⁹. W dokumencie Ostateczna wersja Wytycznych w Sprawie Skrajnego Ubóstwa i Praw Człowieka z 2012 r. Specjalny Sprawozdawca ds. Skrajnego Ubóstwa i Praw Człowieka zwrócił uwagę na wpływ ubóstwa w dzieciństwie na późniejsze ubóstwo w życiu dorosłym, a także na problem, że dzieci pochodzące z rodzin żyjących

środowiska sprzyjającego pełnej realizacji ich praw i możliwości. P.M. Taylor, *Article 23: Protection for the Family*, w: idem, *A Commentary on the International Covenant on Civil and Political Rights...*, s. 631.

³⁷ K. Sękowska-Kozłowska, *Art. 23...*

³⁸ Organizacja Narodów Zjednoczonych Zgromadzenie Ogólne, *Guidelines for the Alternative Care of Children* [Wytyczne dotyczące alternatywnej opieki nad dziećmi], 24 II 2010, A/RES/64/142, <https://digitallibrary.un.org/record/673583> (dostęp: 23 XI 2023). Wytyczne dotyczące alternatywnej opieki nad dziećmi miały na celu usprawnienie wdrażania Konwencji o prawach dziecka i postanowień innych międzynarodowych aktów prawnych dotyczących ochrony i dobra dzieci pozbawionych opieki rodzicielskiej lub zagrożonych takim pozbawieniem.

³⁹ Organizacja Narodów Zjednoczonych Zgromadzenie Ogólne, *Guidelines for the Alternative Care of Children...*

w ubóstwie są bardziej zagrożone możliwością odebrania ich rodzinom i umieszczenia w instytucjach pomocy społecznej⁴⁰. W związku z powyższym prawom dzieci należy nadać priorytet, a państwa powinny zapewnić dzieciom równy dostęp do podstawowych usług, również tych dotyczących życia domowego⁴¹.

Oprócz powyższego na państwach ciąży obowiązek zweryfikowania istniejących mechanizmów prawnych, celem zapewnienia osobom żyjącym w ubóstwie ochronę przed bezprawną ingerencją w ich życie rodzinne, tak aby ubóstwo finansowe i materialne nie było jedyną przyczyną pozbawienia rodziców prawa do opieki nad dzieckiem lub jedyną przeszkodą uniemożliwiającą jego połączenie z rodziną. Państwo powinno wspierać rodziny żyjące w ubóstwie poprzez programy wspierania rodzin, będące częścią kompleksowych strategii mających na celu ochronę dobra dziecka⁴². W uwagach końcowych do raportu okresowego Albanii z 2013 r.⁴³ Komitet wyraził swoje zaniepokojenie faktem, że rodzice, zwłaszcza ci żyjący w ubóstwie, umieszczają swoje dzieci w placówkach opiekuńczych. Warunki w takich placówkach są złe, ponadto istnieją podejrzenia wykorzystywania seksualnego dzieci oraz zmuszania ich do żebractwa, a wiele dzieci jest bezdomnych po opuszczeniu placówek. W związku z tym Komitet zalecił państwu ukształtowanie polityki rodzinnej mającej lepiej wspierać rodziny ubogie, zapobiegać umieszczaniu dzieci w instytucjach opiekuńczych, a także regularnie monitorować wszystkie placówki dla dzieci i poprawiać warunki życia w nich poprzez odpowiednią alokację zasobów⁴⁴. Zapobieganie potrzebie zapewnienia dziecku opieki zastępczej powinno odbywać się między innymi poprzez zwalczanie ubóstwa dzieci i wspieranie rodzin z dziećmi niepełnosprawnymi. Każda decyzja o umieszczeniu dziecka w pieczy zastępczej powinna podlegać ścisłym kryteriom i zabezpieczeniu proceduralnym, być podejmowana przez

⁴⁰ Ibidem, par. 71.

⁴¹ Ibidem, par. 33. Specjalny Sprawozdawca wskazuje, że dzieci są upoważnione do otrzymania pakietu podstawowych usług socjalnych, tj. prawa do opieki zdrowotnej wysokiej jakości, właściwej żywności, mieszkania, czystej wody pitnej i odpowiednich warunków sanitarnych oraz prawo do uzyskania wykształcenia podstawowego.

⁴² Ibidem, par. 72.

⁴³ Organizacja Narodów Zjednoczonych Komitet Praw Człowieka, Concluding observations on the second periodic report of Albania [Uwagi końcowe do drugiego sprawozdania okresowego Albanii], 22 VIII 2013, CCPR/C/ALB/CO/2.

⁴⁴ Ibidem.

kompetentny organ wspierany przez wykwalifikowanych specjalistów i angażować samo dziecko⁴⁵.

Regulacja ustanowiona na gruncie MPPOiP tworzy zgodny i spójny system ochrony wraz z normami praw człowieka w ramach Konwencji praw dziecka (KPD)⁴⁶. Art. 16 Konwencji stanowi, że „[ż]adne dziecko nie może podlegać arbitralnej lub bezprawnej ingerencji w sferę jego życia prywatnego, rodzinnego lub domowego czy w korespondencję ani bezprawnym zamachom na jego honor i reputację”. W przypadku naruszenia owych gwarancji dziecko ma prawo do ochrony prawnej. Również inne prawa zawarte w Konwencji pozwalają na wyznaczenie treści prawa dziecka do ochrony jego rodziny, tj.: prawo dziecka do poznania i bycia pod opieką rodziców (art. 7); prawo do utrzymywania stosunków rodzinnych (art. 8); prawo do utrzymywania kontaktów, gdy dziecko zostało rozdzielone, oraz do szybkiego procesu ponownego połączenia (art. 9 i art. 22); prawo do otrzymania pomocy w celu umożliwienia rodzicom wypełnienia ich obowiązków w zakresie opieki nad dziećmi (art. 18 i art. 27); prawo do wypełniania swoich obowiązków w zakresie promowania rozwoju i dobra dzieci (preambuła)⁴⁷. Art. 9 ust. 1 KPD zakazuje oddzielania dziecka od rodziców wbrew ich woli, chyba że kompetentne władze, podlegające nadzorowi sądowemu, zdecydowały zgodnie z obowiązującym prawem oraz stosowanym postępowaniem, że oddzielenie jest konieczne dla dobra dziecka⁴⁸. Ochrona przed naruszeniami tego typu ma na celu przede wszystkim realizację zasady godności dziecka i poczucie bezpieczeństwa⁴⁹. Język przepisu wskazuje na kluczowe znaczenie więzi między rodzicem a dzieckiem, gdzie decydującym kryterium jest najlepszy interes dziecka. W art. 9 ust. 1 zd. 2 KPD podano dwa przykłady sytuacji, w których oddzielenie dziecka od rodzica jest konieczne – w sprawach dotyczących ochrony dziecka („w przypadkach nadużyć lub zaniedbań ze strony rodziców”)

⁴⁵ K. Sandberg, *Alternative Care and Children's Rights*, w: *International Human Rights of Children*, pod red. U. Kilkelly, T. Liefaarda, Singapore 2019, s. 187–213.

⁴⁶ Konwencja o prawach dziecka przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 XI 1989 r. (Dz.U. 1991 Nr 120, poz. 526 ze zm.).

⁴⁷ J. Tobin, S.M. Field, *Article 16. The Right to Protection of Privacy, Family, Home, Correspondence, Honour, and Reputation*, w: *The UN Convention on the Rights of the Child*, pod red. J. Tobina, Oxford 2019, s. 578–579.

⁴⁸ C. Whalen, *Article 9: The Right Not to Be Separated from Parents*, w: *Monitoring State Compliance with the UN Convention on the Rights of the Child. An Analysis of Attributes*, pod red. Z. Vaghri, J. Zermatten, G. Lansdown, R. Ruggiero, Cham 2022, s. 126–127.

⁴⁹ Ibidem.

oraz w przypadku gdy każde z rodziców mieszka oddzielnie, a należy podjąć decyzję odnośnie do miejsca pobytu lub zamieszkania dziecka. Inne przykłady⁵⁰ sytuacji, w których dochodzi do separacji i w których należy stosować standardy konieczności i najlepszego interesu, obejmują sytuacje, w których dzieci są hospitalizowane przez długi czas⁵¹, w których rodzice są przetrzymywani w więzieniu⁵², w których rodzice pracują za granicą⁵³, gdy dzieci są dotknięte lub zaangażowane w konflikt zbrojny⁵⁴, w wyniku imigracji, deportacji i spraw uchodźców⁵⁵. Brak jest wskazania na ciężką sytuację materialną rodziny oraz ubóstwo wśród wyżej wymienionych przesłanek uzasadniających separację.

Zasada, zgodnie z którą ubóstwo finansowe lub materialne lub warunki bezpośrednio i jednoznacznie z nim związane nigdy nie powinny być jedynym powodem objęcia dziecka opieką zastępczą, została wyrażona w Komentarzu ogólnym nr 14 do Konwencji Praw Dziecka⁵⁶ i wielokrotnie powtórzona w Uwagach końcowych Komitetu skierowanych do państw-stron.

⁵⁰ Ibidem.

⁵¹ Organizacja Narodów Zjednoczonych Komitet Praw Dziecka, Concluding observations: Croatia [Uwagi końcowe: Chorwacja], 3 XI 2004 (CRC/C/15/Add.243), par. 51, 52, <https://digitallibrary.un.org/record/557375?ln=en> (dostęp: 28 VI 2023).

⁵² Organizacja Narodów Zjednoczonych Zgromadzenie Ogólne, United Nations Rules for the Protection of Juveniles Deprived of their Liberty [Zasady Narodów Zjednoczonych dotyczące ochrony nieletnich pozbawionych wolności], 14 XII 1990 (A/RES/45/113) (The Havana Rules), par. 59–62, <http://digitallibrary.un.org/record/105555> (dostęp: 28 VI 2023).

⁵³ Organizacja Narodów Zjednoczonych Komitet Praw Dziecka, Concluding observations of the Committee on the Rights of the Child: Sri Lanka [Uwagi końcowe Komitetu Praw Dziecka: Sri Lanka], 21 VI 1994 (CRC/C/15/Add.40), par. 16, 33, <https://digitallibrary.un.org/record/191817?ln=en> (dostęp: 28 VI 2023).

⁵⁴ Organizacja Narodów Zjednoczonych Sekretarz Generalny, Children and armed conflict: Report of the Secretary-General [Dzieci i konflikty zbrojne. Raport Sekretarza Generalnego], 20 IV 2016 (A/70/836-S/2016/360), par. 9, 16, 18, 20, <http://digitallibrary.un.org/record/830518> (dostęp: 28 VI 2023).

⁵⁵ Organizacja Narodów Zjednoczonych Komitet Praw Dziecka, Concluding observations: China (including Hong Kong and Macau Special Administrative Regions) [Uwagi końcowe: Chiny (w tym Specjalne Regiony Administracyjne Hongkong i Makau)], 24 XI 2005 (CRC/C/CHN/CO/2), par. 50, <https://digitallibrary.un.org/record/575653?ln=en> (dostęp: 28 VI 2023).

⁵⁶ Organizacja Narodów Zjednoczonych Komitet Praw Dziecka, General comment No. 14 (2013) on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration (art. 3, para. 1) [Komentarz ogólny nr 14 (2013) w sprawie prawa dziecka do tego, aby jego najlepszy interes był traktowany jako najważniejszy (art. 3 ust. 1)], 29 V 2013 (CRC/C/GC/14), <https://www.refworld.org/docid/51a84b5e4.html> (dostęp: 23 XI 2023).

Komitet Praw Dziecka w uwagach końcowych dotyczących raportu okresowego Norwegii⁵⁷ podkreślił, że „[ż]e ubóstwo finansowe i materialne – lub warunki bezpośrednio i jednoznacznie przypisywane takiemu ubóstwu – nigdy nie powinno być jedynym uzasadnieniem dla odebrania dziecka spod opieki rodzicielskiej, przyjęcia dziecka pod opiekę alternatywną lub uniemożliwienia reintegracji społecznej dziecka”⁵⁸. Natomiast wszelkie formy oddzielenia dzieci od rodziców muszą być zawsze usprawiedliwione najlepszym interesem dziecka i stosowane jedynie jako środki ostateczne oraz podlegają odpowiednim zabezpieczeniom, ze szczególnym naciskiem (w przypadku tego państwa) na dzieci z rodzin romskich, które są oddzielane od swoich rodzin z nieproporcjonalną częstotliwością⁵⁹. Podobne uwagi Komitet poczynił w stosunku do Węgier – w Uwagach końcowych w sprawie szóstego sprawozdania okresowego Węgier wezwał państwo do pełnego wprowadzenia w życie zakazu oddzielania dzieci od ich rodzin i umieszczania ich w opiece zastępczej na podstawie sytuacji ekonomicznej tych rodzin. Zamiast stosowania rozwiązań skutkujących separacją, władze państwowe powinny wzmocnić środki mające na celu zapewnienie rodzinom w potrzebie odpowiednich środków wsparcia oraz zwiększyć świadczenia socjalne dla rodzin o niskich dochodach z dziećmi⁶⁰. Art. 27 ust. 3 Konwencji praw dziecka kształtuje powyższe zobowiązania państwa wobec dziecka, stwierdzając, że „[p]aństwa-strony, zgodnie z warunkami krajowymi oraz odpowiednio do swych środków, będą podejmowały właściwe kroki dla wspomaganie rodziców lub innych osób odpowiedzialnych za dziecko w realizacji tego prawa [prawa każdego dziecka do poziomu życia odpowiadającego jego rozwojowi fizycznemu, psychicznemu, duchowemu, moralnemu i społecznemu – przyp. aut.] oraz będą udzielały, w razie potrzeby, pomocy materialnej”.

⁵⁷ Organizacja Narodów Zjednoczonych Komitet Praw Dziecka, Concluding observations on the combined fifth and sixth periodic reports of Norway [Uwagi końcowe na temat połączonych piątego i szóstego okresowych raportów Norwegii], 4 VII 2018 (CRC/C/NOR/CO/5-6). Podobne rekomendacje Komitet zawarł w Uwagach kończących do raportu okresowego Kamerunu, 6 VII 2017 (CRC/C/CMR/CO/3-5), raportu okresowego Rumunii, 13 VII 2017 (CRC/C/ROU/CO/5), raportu okresowego Libanu, 22 VI 2017 (CRC/C/LBN/CO/4-5).

⁵⁸ Organizacja Narodów Zjednoczonych Komitet Praw Dziecka, Concluding observations on the combined fifth and sixth periodic reports of Norway...

⁵⁹ Ibidem.

⁶⁰ Organizacja Narodów Zjednoczonych Komitet Praw Dziecka, Concluding observations on the 6th periodic report of Hungary [Uwagi końcowe do szóstego raportu okresowego Węgier], 3 III 2020 (CRC/C/HUN/CO/6).

2. Analiza realizacji prawa do poszanowania życia rodzinnego i prywatnego na podstawie orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka

Nadrzędnym celem art. 8 Konwencji jest ochrona jednostki przed arbitralną ingerencją władz publicznych i umożliwienie jej rozwoju w relacjach z innymi jednostkami. W uzupełnieniu negatywnego zobowiązania na państwie ciąży również pozytywne obowiązki niezbędne do skutecznego poszanowania życia prywatnego, rodzinnego, domu i korespondencji, które także mogą rozciągać się na sferę stosunków między osobami prywatnymi. Zapewnienie poszanowania praw musi być efektywne, co wiąże się z koniecznością podjęcia środków umożliwiających korzystanie z tego prawa, w szczególności poprzez ustanowienie ram prawnych wewnętrznych, mechanizmu podejmowania i wprowadzania w życie decyzji oraz konkretnych działań. Wymagania w stosunku do państwa dotyczące działań różnią się w zależności od konkretnego aspektu życia prywatnego lub rodzinnego jednostki ubogiej oraz sytuacji faktycznej, w jakiej jednostka doświadczająca ubóstwa się znajduje. Przy ustalaniu treści pozytywnych obowiązków państw niektóre okoliczności są jednak szczególnie istotne: znaczenie interesu jednostki, ocena, czy w danym przypadku chodzi o „fundamentalne wartości” lub „istotne aspekty” życia prywatnego, rozbieżności między rzeczywistością społeczną i przepisami prawa⁶¹. Zdaniem Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (ETPCz) istnienie „życia rodzinnego” w rozumieniu art. 8 Konwencji uzależnione jest od istnienia faktycznych, silnych więzów pomiędzy bliskimi krewnymi, rodzicami i dziećmi, małżonkami oraz innymi członkami rodziny⁶². Istnienie „więzi rodzinnych” ETPCz uzależnia więc od istnienia faktycznych bliskich więzi osobistych pomiędzy osobami powiązаныmi więzami krwi lub powinowactwa⁶³. Powyższe rozważania prowadzą do konkluzji, że jeśli państwo reguluje pewne kategorie stosunków rodzinnych, musi to czynić w taki sposób, aby zapewnić tym osobom możliwość rozwijania życia rodzinnego, nadmiernej i nieuzasadnionej ingerencji organów państwowych⁶⁴.

⁶¹ M.A. Nowicki, *Art. 8*, w: *Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, wyd. 8, Warszawa 2021, LEX/el.

⁶² *Marckx v. Belgia*, skarga nr 6833/74, wyrok ETPCz z 13 VI 1979 r., LEX nr 80813.

⁶³ G. Tylec, *op. cit.*

⁶⁴ M.A. Nowicki, *op. cit.*, s. 510.

W ciągu ostatnich lat można zaobserwować wzrost liczby spraw dotyczących problemów społecznych, w których rola Trybunału sprowadza się m.in. do sformułowania standardów ochrony praw zawartych w Konwencji, dostosowanych do nowo powstałych potrzeb i zmieniającej się rzeczywistości⁶⁵. Wspomniany wpływ na kształtowanie się sytuacji prawnej jednostki ubogiej na podstawie art. 8 Konwencji można zaobserwować na przykładzie sprawy *Yeshtla v. Holandia*⁶⁶, w której ETPCz rozważał, czy odebranie skarżącej zasiłku mieszkaniowego, motywowane faktem, że mieszkała ona z synem nielegalnie przebywającym w kraju, naruszyło jej prawo do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego na podstawie art. 8 EKPCz, samodzielnie i w związku z zakazem dyskryminacji wynikającym z art. 14 EKPCz. Skarżąca zarzuciła, że środek ten zmusił ją do wyboru między przerwaniem wspólnego zamieszkiwania z synem (który zapewniał jej opiekę ze względu na jej problemy zdrowotne) a utratą zasiłku mieszkaniowego, który wraz z innymi świadczeniami społecznymi był jej jedynym źródłem utrzymania. W analizowanej sprawie sytuacja skarżącej była niezaprzeczalnie niekorzystna społecznie – jej stan zdrowia w połączeniu z jej niepewną sytuacją ekonomiczną i faktem, że polegała na opiece i pomocy swojego syna, wskazywał, że wycofanie zasiłku mieszkaniowego mogło spowodować nadmierne trudności związane z jej dalszą egzystencją. Pod względem oceny prawnej sytuacja życiowa skarżącej mogła uzasadniać zawężenie marginesu uznania państwa-strony Konwencji i stwierdzenie, że odmowa przyznania jej prawa do dodatków mieszkaniowych stanowiła nieproporcjonalny środek w okolicznościach danej sprawy⁶⁷. Europejski Trybunał Praw Człowieka jednogłośnie uznał skargę za niedopuszczalną, wskazując, że decyzja o odebraniu skarżącej zasiłku mieszkaniowego była oparta na ustawowym systemie ustanowionym w celu zapewnienia właściwego egzekwowania kontroli imigracyjnej poprzez uniemożliwienie cudzoziemcom o nieuregulowanym statusie, pośredniego korzystania z programów sponsorowanych przez państwo, przeznaczonych dla legalnych rezydentów o skromnych dochodach.

⁶⁵ A. Ludera-Ruszel, *Standardy ochrony pracowniczego prawa do prywatności w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka*, „Państwo i Prawo” 2016, nr 4, s. 48–63.

⁶⁶ *Yeshtla v. Holandia*, skarga nr 37115/11, decyzja ETPCz z 15 I 2019 r.

⁶⁷ Zob. F. Staiano, *Yeshtla v. The Netherlands: A Missed Opportunity to Reflect on the Discriminatory Effects of States' Social Policy Choices*, <https://strasbourgobservers.com/2019/03/08/Yeshtla-V-The-Netherlands-A-Missed-Opportunity-To-Reflect-On-The-Discriminatory-Effects-Of-States-Social-Policy-Choices/> (dostęp: 21 III 2023).

Nie miało to na celu zakończenia ich wspólnego pożycia, a zatem nie stanowiło ingerencji w jej prawa wynikające z art. 8. Jej skarga na podstawie tego artykułu została zatem oddalona⁶⁸.

W orzecznictwie Trybunału ugruntowane jest stanowisko, że odebranie dzieci rodzicom i oddanie ich pod opiekę państwa stanowi ingerencję w poszanowanie życia rodzinnego, która wymaga uzasadnienia na podstawie art. 8 ust. 2 Konwencji. W takich przypadkach ingerencja w prawo do poszanowania życia rodzinnego jest poważna, dlatego przesłanki mające ją uzasadniać muszą być starannie ocenione. Państwa mają szeroki zakres swobody w dziedzinie ochrony dzieci, jednak rolą Trybunału jest kontrolowanie, w świetle Konwencji, decyzji podejmowanych przez władze krajowe w ramach ich swobody decyzyjnej⁶⁹. Stwierdzone przez Trybunał przypadki naruszeń dotyczyły wyjątkowych sytuacji, szczególnie w przypadku objęcia opieką publiczną z powodu złych warunków bytowych i ubóstwa rodziców, co miało miejsce w sprawie *Wallová i Walla v. Republika Czeska*⁷⁰. Trybunał stwierdził naruszenie art. 8 Konwencji, gdyż w sprawie nie wykazano, że rodzice nie są w stanie opiekować się swoimi dziećmi lub że istnieją podejrzenia znęcania się nad nimi. W sprawie władze państwowe nie rozważyły nawet zastosowania mniej drastycznych środków⁷¹. Wyrok ETPCz w sprawie *Soares de Melo v. Portugalia*⁷² zawiera wyraźne przesłanie – rodziny żyjące w ubóstwie nie mogą być karane za swój niedostatek w taki sposób, że tylko i wyłącznie z tego powodu dzieci są od nich „ratowane”. Odpowiedzialność za dzieci nie spoczywa jedynie na rodzicach – państwo pełni funkcję wspierającą i zapewnia pomoc, m.in. materialną, aby umożliwić odpowiednie warunki życia rodzinnego. W omawianej sprawie skarżącą była obywatelką Republiki Zielonego Przylądka mieszkającą w Portugalii. Sześcioro spośród dziesięciorga jej

⁶⁸ Zob. [https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#{%22fulltext%22:\[%2237115/11%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#{%22fulltext%22:[%2237115/11%22]}) (dostęp: 17 IX 2023).

⁶⁹ W sprawie *K. i T. v. Finlandia* (skarga nr 25702/94, decyzja ETPCz 12 VII 2001, par. 173) Trybunał podkreślił, że fakt, iż dziecko będzie umieszczone w lepszych warunkach niż te zapewnione przez jego rodzinę, nie był sam w sobie wystarczającą podstawą do objęcia dziecka opieką instytucjonalną, ale muszą istnieć inne okoliczności wskazujące na taką konieczność.

⁷⁰ *Wallová and Walla v. Republika Czeska*, skarga nr 23848/04, wyrok ETPCz z 26 X 2006 r.

⁷¹ P. Hirvelä, S. Heikkilä, *Protection of Family Life*, w: *Right to Respect for Private and Family Life, Home and Correspondence: A Practical Guide to the Article 8 Case-Law of the European Court of Human Rights*, Cambridge 2022, s. 217.

⁷² *Soares de Melo v. Portugalia*, skarga nr 72850/14, wyrok ETPCz z 16 II 2016 r.

dzieci zostało objętych opieką publiczną, a skarżącą pozbawiono praw rodzicielskich z powodu ciężkiej sytuacji życiowej – skarżąca była bezrobotna i utrzymywała się z niewielkiego zasiłku rodzinnego, podczas gdy ojciec dzieci był często nieobecny w domu rodzinnym. Władze krajowe uznały, że kobieta była niezdolna do wywiązywania się z roli matki, a ponadto odmawiała poddania się sterylizacji. Jednakże władze państwowe nigdy nie znalazły dowodów na złe traktowanie dzieci lub znęcanie się nad nimi. Trybunał uznał, że odebranie i umieszczenie dzieci stanowi ingerencję w prawo do życia rodzinnego, która jest usprawiedliwiona jedynie wtedy, gdy jest przewidziana przez prawo, służy realizacji słusznego celu i byłaby konieczna w demokratycznym społeczeństwie. Jednocześnie Trybunał podkreślił zobowiązanie po stronie państwa do stworzenia warunków umożliwiających rozwój więzi rodzinnych. W okolicznościach sprawy władze krajowe nie starały się zapewnić dodatkowej pomocy finansowej na pokrycie podstawowych potrzeb rodziny oraz kosztów umieszczenia najmłodszych dzieci w ośrodkach opieki dziennej, aby umożliwić kobiecie podjęcie pracy zarobkowej. Zdaniem Trybunału ubóstwo nie może być utożsamiane z zaniedbaniem, nie może być też jedynym powodem oddzielania dzieci od ich rodzin, a odbieranie dzieci wyłącznie z powodów ekonomicznych jest niedopuszczalne. Ponadto prawa rodzicielskie nie mogą być nigdy uzależnione od przeprowadzenia zabiegu sterylizacji⁷³. Sprawa *Soares de Melo* wskazuje także na problem kobiet żyjących w ubóstwie, które są bardziej narażone na dyskryminację i przemoc, przymusową sterylizację, stereotypowe poglądy na temat niezdolności do wychowywania dzieci, oparte na płci, sytuacji ekonomicznej i niepełnosprawności. Wyrok ETPCz przede wszystkim zawiera także wyraźne przesłanie dotyczące obowiązków wychowawczych i ochrony dzieci – rodziny żyjące w ubóstwie nie mogą być karane za swój niedostatek w sposób taki, że dzieci są tylko i wyłącznie z tego powodu odbierane rodzinom.

Zdaniem Trybunału sytuacja finansowa matki, stanowiąc jedyny czynnik, nie może, bez uwzględnienia pozostałych okoliczności, uzasadniać odebrania dziecka spod jej opieki. W sprawie *R.M.S. v. Hiszpania*⁷⁴ naruszona została zdolność skarżącej do prowadzenia życia rodzinnego z córką. Skarżąca zwróciła się do państwowych służb socjalnych

⁷³ Zob. S. Florescu, *The Importance of Time in Child Protection Decisions; A Commentary on Haddad v Spain*, <https://strasbourgobservers.com/2019/09/12/the-importance-of-time-in-child-protection-decisions-a-commentary-on-haddad-v-spain/> (dostęp: 21 III 2023).

⁷⁴ *R.M.S. v. Spain*, (skarga nr 28775/12, wyrok ECtHR z 9 IV 2013 r., par. 90).

o pomoc finansową, ponieważ jej środki finansowe były niewystarczające, aby mogła opiekować się córką. Dwa dni później właściwy wydział wojewódzki wydał tymczasową decyzję uznającą dziecko za porzucone. Skarżąca została poinformowana, że wydział przejął opiekę nad jej córką i że została ona umieszczona w domu dziecka. Nie wzięto pod uwagę faktu, że dziecko było bardzo małe, gdy zostało oddzielone od matki, istniejącej więzi emocjonalnej między matką a dzieckiem lub czasu, który upłynął od ich separacji i związanych z tym konsekwencji dla nich obojga. Postanowienie o opiece zostało wydane ze względu na trudną sytuację finansową skarżącej w tamtym czasie, bez uwzględnienia późniejszych zmian w jej sytuacji. Skarżąca po prostu stanęła w obliczu braku środków finansowych, sytuacji, którą władze krajowe mogły pomóc rozwiązać w inny sposób niż poprzez całkowite rozbitcie rodziny, co jest środkiem ostatecznym stosowanym tylko w najpoważniejszych przypadkach⁷⁵. W omawianej sprawie „środek opiekuńczy względem dziecka skarżącej został zastosowany ze względu na trudną sytuację finansową skarżącej [...]. Trybunał stwierdza, iż skarżącej po prostu brakowało środków finansowych, a sytuację tę władze krajowe mogły pomóc rozwiązać inaczej niż poprzez zupełne rozbitcie rodziny, co jest środkiem ostatecznym stosowanym jedynie w najpoważniejszych przypadkach”. Stwierdzając naruszenie art. 8 Konwencji, Trybunał zauważył, że „gdyby wzięto pod uwagę trudną sytuację skarżącej w czasie, gdy jej córka została objęta opieką, mogłoby to odegrać ważną rolę w zrozumieniu sytuacji dziecka i jej matki”. Pomimo że w sprawie Trybunał nie powiązał w sposób wyraźny ubóstwa i trudnej sytuacji skarżącej, widoczne jest, że jej źródłem była sytuacja finansowa rodziny⁷⁶. Trybunał podkreślił, że art. 8 Konwencji obejmuje prawo rodzica do podjęcia środków w celu połączenia z dzieckiem, a na władzach krajowych spoczywa obowiązek zastosowania takich środków. Względy finansowe były czynnikami rozstrzygającymi przy decyzji o odebraniu skarżącej i jej córce możliwości połączenia się jako rodzina. Wobec tak ustalonych okoliczności Trybunał stwierdził, że władze krajowe nie powzięły odpowiednich i wystarczających wysiłków, by zapewnić skarżącej prawo do życia rodzinnego, co skutkowało naruszeniem art. 8 EKPCz, pomimo marginesu uznania przysługującego państwowom.

⁷⁵ Zob. <https://hudoc.echr.coe.int/?i=002-7611> (dostęp: 17 IX 2023).

⁷⁶ L. Lavrysen, *Strengthening the Protection of Human Rights of Persons Living in Poverty under the ECHR*, „Netherlands Quarterly of Human Rights” 2015, nr 33(3), s. 320.

Sprawą, w której ingerencja była konieczna w demokratycznym społeczeństwie z uwagi na oczywiste zaniedbania rodziców względem dzieci, jest sprawa *Achim v. Rumunia*⁷⁷, w której ETPCz uznał, że przekazanie dzieci skarżących pod tymczasową pieczę instytucjonalną zostało przeprowadzone na podstawie odpowiednich przepisów rumuńskiego prawa rodzinnego oraz dla dobra dzieci, związanego z zapewnieniem im prawidłowego środowiska rozwoju. Sąd krajowy, decydując o przekazaniu dzieci pod pieczę instytucjonalną, brał pod uwagę nie tylko warunki materialne dzieci, lecz również świadomość rodzicielską skarżących i ich zdolność do podjęcia obowiązków wychowawczych. W konsekwencji Trybunał stwierdził, że tymczasowe umieszczenie dzieci w pieczy instytucjonalnej zostało należycie uzasadnione i przeprowadzone w ich interesie⁷⁸.

Nadrzędnym celem art. 8 Konwencji jest ochrona życia rodzinnego jednostek przed arbitralną ingerencją władz. Ingerencja to środek podjęty przez władze publiczne, który ma bezpośredni wpływ na życie rodzinne jednostki. W niektórych wyjątkowych sytuacjach państwa mogą mieć prawo – a nawet obowiązek – ingerowania w życie rodzinne jednostki. Taka sytuacja ma miejsce na przykład wtedy, gdy władze są świadome poważnego złego traktowania dziecka. Uzasadniona ingerencja wymaga jednak spełnienia wymogów określonych w art. 8 ust. 2 Konwencji, tj. „przypadków przewidzianych przez ustawę i koniecznych w demokratycznym społeczeństwie z uwagi na bezpieczeństwo państwowe, bezpieczeństwo publiczne lub dobrobyt gospodarczy kraju, ochronę porządku i zapobieganie przestępstwom, ochronę zdrowia i moralności lub ochronę praw i wolności innych osób”. Orzecznictwo Trybunału przytoczone w artykule stanowi wyraz interpretacji art. 8 Konwencji⁷⁹,

⁷⁷ *Achim v. Rumunia*, skarga nr 45959/11, wyrok ETPCz z 24 X 2017 r., LEX/el. 2017.

⁷⁸ K. Warecka, *Strasburg: piecza zastępcza dla siedmiorga dzieci uzasadniona. Achim przeciwko Rumunii – wyrok ETPCz z dnia 24 października 2017 r.*, skarga nr 45959/11, LEX/el. 2017.

⁷⁹ Orzeczenia Trybunału służą nie tylko rozstrzygnięciu danej sprawy, ale również interpretacji, ochronie, rozwijaniu zasad Konwencji, wpływając w ten sposób na przestrzeganie przez państwa zobowiązań. Interpretacja EKPCz kładzie nacisk na podejście teleologiczne, czyli mające służyć realizacji jej przedmiotu i celu, a także promowanie wartości społeczeństwa demokratycznego. U podstaw interpretacji Konwencji leży także potrzeba zapewnienia skutecznej ochrony gwarantowanych praw, w szczególności poprzez odczytywanie EKPCz jako całości, w świetle jej przedmiotu i celu. Jednakże brak jest ustalonej zasady wiążącego precedensu w tym sensie, że Trybunał związany jest swoimi wcześniejszymi interpretacjami EKPCz. W sprawie *Cossey v. Wielka Brytania*, skarga nr 10843/84, wyrok ETPCz z 29 VIII 1990 r.) Sąd Plenarny stwierdził, że „[n]ie jest związany swoimi poprzednimi wyrokami”, ale „zazwyczaj podąża za własnymi

zgodnie z którą rodzic ma prawo do korzystania ze środków mających na celu połączenie go z dzieckiem, a władza państwowa ma obowiązek ich stosowania, w przeciwnym wypadku może naruszyć art. 8 EKPCz. Określenie, czy ingerencja była „konieczna w demokratycznym społeczeństwie”, wymaga rozważenia, czy w świetle całokształtu okoliczności sprawy powody podane na uzasadnienie przedsięwziętych przez państwo środków były „istotne i wystarczające”, a proces decyzyjny był rzetelny i należyście uwzględniał prawa skarżącego wynikające z art. 8 Konwencji⁸⁰. W orzecznictwie Trybunału panuje powszechna zgoda co do tego, że we wszystkich decyzjach dotyczących dzieci brany pod uwagę jest przede wszystkim ich najlepszy interes, który nakazuje utrzymanie ich więzi z rodziną, z wyjątkiem przypadków, w których rodzina okazała się niezdolna do sprawowania swojej funkcji⁸¹. Dlatego więzi rodzinne mogą zostać zerwane jedynie w bardzo wyjątkowych okolicznościach, za które nie można uznać tylko i wyłącznie złej sytuacji materialnej rodziny.

Podsumowanie

Powyższe rozważania potwierdzają, że rzeczywistość, z jaką zmagają się jednostka doświadczająca ubóstwa, wpływa na możliwość realizacji życia rodzinnego i opieki rodzicielskiej – jednostki ubogie mogą zmagać się ze szczególnymi wyzwaniem, w postaci m.in. bezprawnych interwencji, prób odseparowania dzieci od ich rodzin z uwagi na błędne utożsamianie stanu ubóstwa z przejawami zaniedbania, jako okoliczności usprawiedliwiającej odebranie rodzicom dzieci. Na gruncie prawa międzynarodowego ochronę przed wyżej wymienionymi działaniami ma na celu zapewnić prawo do prywatności, uregulowane w art. 17 MPPOiP w związku

precedensami i stosuje je, ponieważ takie postępowanie leży w interesie pewności prawnej i uporządkowanego rozwoju orzecznictwa Konwencji”. Trybunał może odstąpić od wcześniejszego wyroku, jeśli istnieją ku temu uzasadnione powody, które mogą obejmować potrzebę „zapewnienia, że interpretacja Konwencji odzwierciedla zmiany społeczne i pozostaje w zgodzie z obecnymi warunkami”. W sprawie *Goodwin v. Wielka Brytania* (skarga nr 28957/95, wyrok ETPCz z 11 VII 2002 r.), Wielka Izba uznała, że w interesie pewności prawnej, przewidywalności i równości wobec prawa nie powinno się bez uzasadnionego powodu odchodzić od precedensów ustanowionych w poprzednich sprawach. w: *Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz...*, s. 219.

⁸⁰ *A.D. & O.D v. Wielka Brytania*, skarga nr 28680/06, wyrok ETPCz z 16 III 2010 r., LEX nr 566702.

⁸¹ P. Hirvelä, S. Heikkilä, op. cit., s. 214.

z prawem do małżeństwa i założenia rodziny z art. 23 MPPOiP, a także w art. 16 KDP. Art. 17 Paktu jest wszechstronnym przepisem, zdolnym do reagowania na szeroką gamę bezprawnych lub arbitralnych naruszeń prywatności, domu i rodziny. Aby ingerencja władz w życie rodzinne mogła być uznana za zgodną z Paktem, odpowiednie przepisy krajowe muszą szczegółowo i jednoznacznie określać przesłanki do przeprowadzenia takich działań, przy założeniu, że prawo krajowe ma za zadanie realizować cele Paktu. Decyzja o podjęciu dozwolonej ingerencji musi być podjęta wyłącznie przez organ wyznaczony zgodnie z prawem i na podstawie indywidualnego przypadku⁸². Prezentowane w artykule orzecznictwo wskazuje na przykłady sytuacji, w których ingerencja w prawo rodzinne i wykonywanie opieki rodzicielskiej były uznane za niedopuszczalne. Na jego podstawie można zaobserwować, że norma wymaga dokonania zindywidualizowanej oceny wpływu stosowanego środka na sytuację rodzinną jednostki pod kątem jego racjonalności i konieczności, a każda ingerencja w życie rodzinne musi być proporcjonalna do zamierzonego celu i konieczna w okolicznościach danej sprawy. Art. 17 Paktu wymaga skutecznej ochrony prawa rodzica do regularnych kontaktów ze swoim dzieckiem. Zdaniem Komitetu Praw Człowieka rodzina, będąca podstawową grupą społeczną i naturalnym środowiskiem rozwoju, dobrobytu i ochrony dzieci, powinna być przede wszystkim ukierunkowana na umożliwienie dziecku pozostania pod opieką rodziców lub innych bliskich członków rodziny lub powrotu pod nią. Okoliczność, że zdaniem władz po objęciu opieką instytucjonalną dziecko mogłoby mieć lepsze warunki bytowe, nie uzasadnia jego odebrania spod władzy rodzicielskiej. Zamiast podejmowania przedwczesnych i zbyt dolegliwych interwencji, państwo zobowiązane jest prowadzić politykę, która zapewni pomoc rodzicom w wypełnianiu ich rodzicielskich obowiązków, a działania podjęte w stosunku do dzieci powinny polegać na realizacji ich praw, w tym zapewnieniu im pakietu podstawowych usług socjalnych.

W systemie ochrony praw człowieka Rady Europy tkwi potencjał w zakresie ochrony prawa do prywatności i poszanowania życia rodzinnego w stosunku do osób doświadczających ubóstwa, który został ukształtowany linią orzecniczą ETPCz⁸³. Na przykładzie omawianych

⁸² Organizacja Narodów Zjednoczonych Komitet Praw Człowieka, CCPR General Comment No. 16...

⁸³ Skutki orzeczeń ETPCz można rozpatrywać na płaszczyźnie skutków dla samego skarżącego, jak i w szerszej, związanej z większym zasięgiem ich oddziaływania z racji powagi Trybunału jako najwyższego autorytetu dokonującego wykładni Konwencji

spraw, można uznać, że dzieci z rodzin ubogich są zagrożone możliwością odebrania ich rodzicom i umieszczeniem w instytucjach pomocy społecznej⁸⁴. Wszelkie stereotypy dotyczące braku możliwości zapewnienia dzieciom opieki z powodu złej sytuacji materialnej nie tylko naruszają prawo do prywatności i zakaz dyskryminacji, lecz także podtrzymują istniejące nierówności. W przypadku osób szczególnie narażonych władze powinny otoczyć je większą ochroną, a nie dodatkowo piętnować za ich sytuację materialną. Ochrona życia rodzinnego zarówno na gruncie prawa do prywatności w systemie prawa międzynarodowego publicznego, w szczególności w ramach regulacji zawartych w MPPOiP i KPD, jak i na gruncie EKPCz pociąga za sobą zakaz ingerencji w życie rodzinne jedynie na podstawie oceny sytuacji materialnej rodziny. Zgodnie z normami ustanowionymi wyżej wskazanymi traktatami praw człowieka państwo zobowiązane jest wspierać utrzymanie więzi rodzinnych, a także powinno zapewnić rodzinom dostęp do wsparcia w roli opiekuna.

BIBLIOGRAFIA

- Cichoń Z., *Prawa rodziny w orzecznictwie europejskiego Trybunału Prawa Człowieka w Strasburgu*, „Palestra” 2013, nr 7–8, s. 224–231.
- Florescu S., *The Importance of Time in Child Protection Decisions; A Commentary on Haddad v Spain*, <https://strasbourgobservers.com/2019/09/12/the-importance-of-time-in-child-protection-decisions-a-commentary-on-haddad-v-spain/> (dostęp: 21 III 2023).
- Gliszczyńska-Grabias A., Sękowska-Kozłowska K., *Art. 17*, w: *Międzynarodowy pakt praw obywatelskich (osobistych) i politycznych. Komentarz*, pod red. R. Wieruszewskiego, Warszawa 2012, LEX/el.
- Gliszczyńska-Grabias A., Sękowska-Kozłowska K., *Art. 23*, w: *Międzynarodowy pakt praw obywatelskich (osobistych) i politycznych. Komentarz*, pod red. R. Wieruszewskiego, Warszawa 2012, LEX/el.
- Hirvelä P., Heikkilä S., *Protection of Family Life*, w: *idem, Right to Respect for Private and Family Life, Home and Correspondence: A Practical Guide to the Article 8 Case-Law of the European Court of Human Rights*, Cambridge 2022, s. 191–290.

i oceniającego zgodność postępowania państw z jej normami tak w zakresie prawa, jak i praktyki. Z. Cichoń, *Prawa rodziny w orzecznictwie europejskiego Trybunału Prawa Człowieka w Strasburgu*, „Palestra” 2013, nr 7–8, s. 224–231, <https://palestra.pl/pl/czasopismo/wydanie/7-8-2013/arttykul/prawa-rodziny-w-orzecznictwie-europejskiego-trybunalu-praw-czlowieka-w-strasburgu> (dostęp: 21 XI 2023).

⁸⁴ Organizacja Narodów Zjednoczonych Rada Praw Człowieka, Ostateczna wersja Wytycznych w Sprawie Skrajnego Ubóstwa..., pkt E.

- Lavrysen L., *Strengthening the Protection of Human Rights of Persons Living in Poverty under the ECHR*, „Netherlands Quarterly of Human Rights” 2015, nr 33(3), s. 293–325.
- Ludera-Ruszel A., *Standardy ochrony pracowniczego prawa do prywatności w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka*, „Państwo i Prawo” 2016, nr 4, s. 48–63.
- Nowicki M.A., *Art. 8*, w: *Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, wyd. 8, Warszawa 2021, LEX/el.
- Sandberg K., *Alternative Care and Children’s Rights*, w: *International Human Rights of Children*, pod red. U. Kilkelly, T. Liefaarada, Singapore 2019, s. 187–213.
- Staiano F., *Yeshitla v. The Netherlands: A Missed Opportunity to Reflect on the Discriminatory Effects of States’ Social Policy Choices*, <https://strasbourgobservers.com/2019/03/08/Yeshitla-V-The-Netherlands-A-Missed-Opportunity-To-Reflect-On-The-Discriminatory-Effects-Of-States-Social-Policy-Choices/> (dostęp: 21 III 2023).
- Taylor P.M., *Article 17: Privacy, Home, Correspondence; Honour and Reputation*, w: idem, *A Commentary on the International Covenant on Civil and Political Rights: The UN Human Rights Committee’s Monitoring of ICCPR Rights*, Cambridge 2020, s. 458–498.
- Taylor P.M., *Article 23: Protection for the Family*, w: *A Commentary on the International Covenant on Civil and Political Rights: The UN Human Rights Committee’s Monitoring of ICCPR Rights*, Cambridge 2020, s. 630–658.
- Tobin J., Field S.M., *Article 16. The Right to Protection of Privacy, Family, Home, Correspondence, Honour, and Reputation*, w: *The UN Convention on the Rights of the Child*, pod red. J. Tobina, Oxford 2019, s. 551–599.
- Tylec G., *Zadośćuczynienie za naruszenie dobra osobistego w postaci więzi rodzinnej. Uwagi na tle orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka oraz orzecznictwa sądów polskich*, „Przegląd Sądowy” 2018, nr 3, s. 7–22.
- Warecka K., *Strasburg: piecza zastępcza dla siedmiorga dzieci uzasadniona. Achim przeciwko Rumunii – wyrok ETPC z dnia 24 października 2017 r., skarga nr 45959/11*, LEX/el. 2017.
- Whalen C., *Article 9: The Right Not to Be Separated from Parents*, w: *Monitoring State Compliance with the UN Convention on the Rights of the Child. An Analysis of Attributes*, pod red. Z. Vaghri, J. Zermatten, G. Lansdown, R. Ruggiero, Cham 2022, s. 125–133.